

To će omogućiti Sartru da se posluži jednom veoma upečaljivom analogijom i da čovjekov moralni izbor uporedi sa načinom na koji se stvara umjetničko djelo: »Zar se ikada prigovorilo nekom umjetniku što se ne nadahnjuje a priori postavljenim pravilima? Zar se ikada reklo kakva je slika koju treba da napravi?«⁽³⁾ Zajedničko između morala i umjetnosti je to što u oba slučaja imamo stvaralaštvo i iznalaženje: ni u jednom ni u drugom slučaju ne možemo unaprijed odlučiti šta valja uraditi. Samo u tom smislu Sartre je mogao napisati kasnije u svom spisu **Šta je literatura**: »Premda je literatura jedna stvar, a moral sasvim druga, mi u dnu estetičkog imperativa razlikujemo moralni imperativ.«⁽⁴⁾ Pri tom treba imati na umu da nije riječ o nekom estetskom moralu, što su mnogi Sartrovi protivnici bili spremni da mu pripisuju, već o jednoj analogiji koja ima za cilj da objasni prirodu našeg moralnog izbora. Jedna umjetnička slika ne treba da bude kopija neke druge slike, niti postoji unaprijed ikakav oblik onoga što ona treba da bude. Ako ona ima neke vrijednosti, to nikada neće biti zbog njene saglasnosti sa izvjesnim pravilima ili izvjesnim arhetipom ljepote, već, na protiv, uvijek kao izvorna invencija, izraz jedne individualnosti i slobodna kreacija. Isto tako, moralno biće nije ono koje se pokorava pravilima nametnutim spolja ili koje reprodukuje neki unaprijed određeni model ponašanja, već ono koje pokazuje lik jednog novog, jedinstvenog i autentičnog čovjeka. Istinski humanist nije onaj koji vjeruje u tobožnji univerzalni ljudski ideal, nametnut tradicijom koja je samo niz prošlih događaja, već onaj koji vjeruje u nikad dovršenog i savršeno nepredvidljivog čovjeka, koji, kao i remek-djelo koje može da se pojavi sutra ili za hiljadu godina, uvijek treba da se ponovo rada i ponovo stvara: i jedno i drugo su rezultat slobodne kreacije i spontanog djelovanja slobode.

U tom pogledu moralni izbor je srodan stvaralačkom činu: kao što u umjetnosti čovjek stvara djela bez uzora i bez unaprijed datih pravila, u moralu čovjek stvara vrijednosti i bira činiove za koje je odgovoran, bez ikakvih zakona koji bi ga mogli voditi i bez ikakve vjere koja bi ga mogla opravdati. Možda nemoguć moral, svakako težak da se izdrži, jer čovjek radi i živi bez ikakve niti vodilje i bez ikakve garancije, ali moral nužan u svakom slučaju da se ne bi ostalo na pukoj konstataciji činjenica i da bi se odlučivalo o svojoj vlastitoj sudbini. Moral i stvaralaštvo su utemeljeni na slobodnom egzistencijalnom izboru kome niko ne može umaći, bez obzira na to koliko je uslovljen i koliko su predodređena naša djetinjstva. Slobodan čin je apsolutno nov proizvod čija klica ne može biti sadržana u prethodnom stanju stvari. Shodno tome, sloboda i kreacija su jedno te isto. Prema tome, na početku je čin, a ne riječ, kao što kaže sveta knjiga.

Sveske za jedan moral, od kojih su sačuvane dvije, otkrivaju jedan moral, veoma smiono smješten, kao i umjetnost, pod znak kreacije. Tamo piše: »Nema Boga, nema smatva, ja sam veseo.« To je moral stvaraoca koji se može uporediti sa ničevskom koncepcijom morala. I u jednom i u drugom slučaju postoji bliska veza između morala i stvaranja. Ova analogija se temelji na transcendenciji čiji smo ontološki značaj već istakli, na slobodi kao jedinog stvarateljici vrijednosti i na imaginaciji koja nosi u sebi pojam slobode u veoma specifičnom smislu riječi. Nema druge svrshodnosti za umjetnika osim da se preda predmetu koji stvara. Sartre vjeruje da stvaranje ima jednu etičku dimenziju, ali ne zato što zagovara estetski moral ili potčinjavanje umjetnosti lijepim osjećanjima, već zato što smatra da stvaranje jeste darivanje, koje u istoriji oskudice nužno mora da bude subverzivno. Ličnost se konstituise kroz stvaranje, koje je jedini način na koji se može reći »ja« u pravom smislu riječi. Kroz stvaranje može biti ostvareno nešto što ne postoji, skok i transcendencija, na primjer, tako da se mi nikada ne zadovoljavamo pukim konstatovanjem činjenica, niti ikada prihvatamo život kao neumoljivu i nesavladivu fatalnost. Stvaranje nas uvijek baca prema novim pitanjima. Ono je darivanje koje čini da odnos sa drugima postaje odnos velikodušnosti i darežljivosti.

Pošto se problem samoidentiteta ne može riješiti putem refleksije, on postaje eksplicite problem kreacije, koja se mora izvesti u slobodi čiji se put ne može a priori odrediti. Tako se može opravdati gordo osjećanje da je čovjek istinski tvorac svojih djela i stalni stvaralac svojih poduhvata.

Sartre nas uvjerava da je čovjek slobodan, apsolutno slobodan kao Boy. Čovjekovu slobodu shvata tako široko da se može uporediti sa slobodom Dekartovog Boga. Dekartov Bog je najslobodniji od svih bogova koje je stvorila ljudska misao. Budimo, dakle, slobodni kao Dekartov Bog. Ne može se poreći veličina ovog moralnog gledišta, ali ni tragična strana osjećanja koje nam ono nudi u pogledu čovjeka i

njegove sudbine. Stara tradicija je poistovjećivala tragično osjećanje sa sviješću o neumitnoj fatalnosti. Pri tom se vjerovalo, u ta stara vremena, da tragično osjećanje izbija kada se čovjekova volja sudara sa sudbinom i razbija o njene zidove. Novi čovjek donosi sa sobom novu vrstu tragedije: moderno osjećanje tragičnog se ne podudara sa situacijom pravdnika koji je osuđen na propast zbog njegovog sukoba sa neumitnom sudbinom, već sa otkrićem slobode i vrtoglavicom jednog polu-boga, koji se osjeća dostojan neba, a kome ipak uvijek prijete mogući neuspjeh, jer on nije pravi Bog.

To je čovjek novog vremena. Ovaj novi čovjek, koji dolazi nakon što su iščezle sve transcendentne vrijednosti, ima samo svoju slobodu i strepnju pred svojom slobodom. Njegovo herojsko osjećanje života nije lagano shvatiti: samo umjetnik, koji je spoznao radost i užase stvaranja u zamahu svoje stvaralačke snage, može da shvati nešto od stanja svijesti ovog čovjeka, nešto od njegovog ponosa prozetoj nespokojsvom i od njegove nade natopljene užasnim strahom. To je bila cijena koju je morao platiti za božansku privilegiju koju je prvo svojio za sebe: privilegiju stvaraoaca.

Čovjek se proglašava stvaraocem nakon što su ispunjena dva temeljna uslova: s jedne strane, postojeći svijet je izgubio stigmam posvećenosti dostojnu najvišeg poštovanja i umjetničkog prikazivanja, a čovjek se oslobodio transcendentne zavisnosti i postao svjestan svojih stvaralačkih mogućnosti, s druge strane. Oslobodeni čovjek, stvaralački raspoložen, ne želi više da prikazuje postojeći svijet, već da izgradi novi i da ga antički ozakoni. Ko bi ovaj zadatak mogao preuzeti na sebe ako ne veliki umjetnici svojim umijećem. Oni su prvi smogli smjelosti da zbace jaram starih arhetipova i da krenu teški i neizvjesnim putem stvaranja. To je bio put pronalaska stvaralaštva. Time što smo pronašli stvaralaštvo, mi smo, izgleda, zauvijek napustili paradigmatičko oblikovanje života. Time je nestalo transcendentne topografije grčkog duha kao duha posljednjeg dovršenja ili savršenstva djela. Ljudska sloboda je našla svoju potvrdu u stvaranju i otkrila svoju stvaralačku prirodu.

1) — P. Sartre Huis clos, suivi de Les mouche, Gallimard, Paris, 1947, str. 198.
 2) Ibid., str. 201.
 3) Jean-Paul Sartre, L'existentialisme est un Humanisme, Nagel, Paris, 1946, str. 75.
 4) Jean-Paul Sartre, Qu'est-ce que la littérature, Situations II, Gallimard, Paris, 1948, str. 111.

KAD PADNE DAN

Ivan Kostić

KONJ

*U našem dvorištu
daskama tuku konja
koji leži.*

*Sve to vidim kroz
prozorsko staklo
ulaznih vrata.*

*Staklo je deformisano
i izdužuje i proširuje
ceo prizor.*

ULAZ

*U mračnom ulazu
dvoje mladih se ljube.*

*Iznenada su obasjani
bleštavom svetlošću.*

*Izlazi mnoštvo ljudi i
pri tom oblache kapute.*

USPINJAČA

*Najmlađi odlazi na vrh,
on čeka da mu se priključe,
oni čekaju da se vrati.*

*On silazi po njih,
oni polaze po njega.*

*On ih traži dole,
oni pretražuju vrh.*

*Oni se vraćaju dole,
on je na vrhu sam.*

U INOSTRANSTVU

*Zaspali smo umorni
na praznom parkingu.*

*Budimo se izgužvani
usred pokretne pijace.*

*Oni nas gledaju,
gledamo i mi njih.*

GODIŠNJA DOBA

*Da li se i vama čini
da je zima dole,
da je leto gore,
da je proleće levo,
da je jesen desno?*

*Oko šest je zima,
oko dvanaest je leto,
oko devet je proleće,
a oko tri jesen!*

PUTOVANJE

*Razvaline rodne kuće
vidi kroz prozor voza.*

*Nikoga poznatog,
da mu se javi.*

*Voz tu ne staje,
putnici gledaju njega.*

Darja Kacić

NA ISTOJ RAZDALJINI

Radoslav Milenković

TU, I TAMO.

sabiraš papiriće.
utapaš se u rukopisu.
trudiš se da prepoznaš reči koje si snio
prošlih noći u vrućici
tragajući za predelom kreveta
ledenim poput jutra.
raspet sećanjima napipavaš svoje obličje.
teško dišeš i brojni ti svetlaci
plešu pred očima.
šapatom razlažeš i ponovo spajaš jezik.
krohotine.
sam.
kao neko ko je
istovremeno
tu. i tamo. nestaješ
kao da te nikada nije ni bilo.

NA ISTOJ RAZDALJINI

vreme omedano predmetima.
pešačenjem izmeren prostor.
svici. slike iz muzeja. nar.
vasceli svet. i jezik
koji drugi razumeju bolje.
glasovi. disanje. koraci.
najzad tvoje lice. sve.
baš sve
već beše na istoj razdaljini
od tvojih reči.
ali teši se dušo
i drhtureći ispisuj svoje nestrpljenje.
odgonetaj mehanizam
nemušete alke što razdvaja i spaja
govor i muk — muziku
koja te od rođenja prati
ka lesu:
savršenom rezonatoru.

SUVIŠNA SU PITANJA

ispisuješ već napisano
ne prepoznajući tragove prethodnika
koji tu već behu.
šta mogu dokazati reči?
šta možeš osloniti na mramorni jezik?
osećaš nečije prisustvo.
strast. pripadanje.

ali kome uzvratiti istom merom?
ko izdišući vlaži ogledalo?
ko lista knjigu pred tobom?
suvišna su pitanja.
razdvoj žumance od belanca
umuti. izlupaj. i uključi peč.
i ne misli hoće li biti koga da sve to pojede.
važno je da i iz kuhinje izadeš
kao iz čitaonice:
sa osećanjem dobro obavljenog posla
i divljom željom da se negde utešiš.

KRICI I ŠAPUTANJA

pramac očeve barke na pučini
prepoznao bi između hiljade drugih.
njegov povratak.
majčino lice.
ali dojadilo ti je to prenemaganje
jalovog usuda
i iščekivanje dobre nade
na rtu.
krici i šaputanja.
sklapaš knjigu. oči. usne.
strmoglavce bacaš se pred sebe
i plivajući u susret vetrovima
drobiš modru utrobu mora.
srećan
jer tvoja duša
tajanstvenim sidrom potegnuta
tone
odričući se tvojih reči.

ODLAŽEŠ INSTRUMENT

pripremaš se za putovanje
upletenim nitima. lepljivim rečima.
u tišinu.
u predele gde suvišno sve je
i gde jezik tek je deo lica.
tamo će nejasni odraz tvoje osame
biti odgonetnut
jednom zauvek
jasan tebi
i drugima koje ostavljaš
sad i ovdje
razumevajući mučninu i teskobu.
ali nedovoljno odvažan
gubiš dah i odlažeš instrument.
laćaš se pera i sad i sam shvataš:
sve si upropastio.

TRAGOVİ ČUTANJA

tragovi tvojih stopala.
mehurići rukopisa: zrak nepoznatog porekla
i magla koja prekriva okolinu
(pustoš ravnice. rubovi vrbaka.)
to je pejzaž ovog svitanja
što se pomera korak po korak
iza tebe
sve dublje u dan.
uživaš u majčici prirodi.
kuda?
na sredozemlje ili u planine?
kalkuta? andi? norveška?
sumatra možda? ha!
bilo kuda — samo odmah!
ne premišljajući.
ne proceljujući buduće suvenire.
korakom dugim
da liči na odlučnost i jasan cilj
i nipošto se ne obazirući
da vidiš šta ostavljaš.
ako je ostalo čutanje
to znači da je komad bio dobar
a ti ispunio nalog.

NE SLUTEĆI KRAJNI ISHOD

svako čini dosuđeno:
korablja iščekavaju na obzorju.
galebak kljuje prozirni plankton.
i sunce se ljeska pučinom. ali
tvoje su namere druge:
stopiti u pesmu znakove sa krugova
što se odbijaju iz središta vode/jezika
u koju slabašnom ručicom hitaš kamenice/reči.
belutke sećanja.
mrvice jave.
tajanstvene krohotine.
dok pena sa kreste talasa nestaje
u tmimi žala
ne sluteći krajnji ishod
svog čutanja — divljeg zeva
koji nema sila
svemoguća
množi i obnavlja.
nepoznata tebi.
nepoznata sebi.

DEJAN VUKIČEVIĆ

POTOQ

smučilo mu se od tapšanja po ramenu i hvalospjeva. iskrao se sa otvaranja sopstvene izložbe astrofotografije i prošetao do teleskopa. bio je to jedan od najmoćnijih. pa je uspeo da jednoj dalekoj, dalekoj planeti opazi neko čudno zbivanje. vratio se po foto-aparat, uslikao planetu, iskoristio laboratoriju koja se tu nalazila, i sa ogromnim nestrpljenjem razvio film. ono što je video zapanjilo ga je do neverovanja. uvećao je delove fotografije i sve više se uveravao u prvu pomisao: tamo se dešava nešto što će uskoro sve pretvoriti u ništa ili ko zna šta. skobelja se na stolicu i zagleda u zvezde. osetio je u isto vreme nemoć i neku vrstu blaženstva. razmišljao o miru koji će nastati posle smaka, o novom životu možda. o tome kako je uspeo da vidi budućnost. o tome kako će on biti prva žrtva smaka, jer evo kako kači uredno fotografije na zid da bi neko, možda, video i shvatio... i evo, sad se ubija. sve je savršeno izveo, od izlaska sa prijema, fotografisanja, uveličavanja, postavke svoje poslednje izložbe, samoubijanja, sve osim jedne jedine stvari: morao je da preračuna koliko je svetlosnih godina ta galaksija udaljena od njega. koliko vremena treba svetlosti da odande doputuje i vrati se nazad. možda bi se onda setio svoje priče o svemirskom ogledalu napisane još u

mladosti. možda bi shvatio da to ogledalo stvarno postoji, i da su njegove fotografije prikazi nečega što se zbivalo davno, nečega što se u bibliji zvalo potop. možda bi razmišljao o neslučajnoj simetriji te reči, kao kod ogledala.

PRELAZAK

zvao sam se anastas. predavao sam filozofiju na univerzitetima. putujući vozom na jug iskočio sam kod signala nadomak most nad velikom rekam, ispred velikog grada. bojavao sam se mostova. sišao sam do reke i bacio u nju novčanik s novcem i dokumentima. čučao sam dugo na obali gledajući u tmušu. sve dok nisam ugledao vatre preko reke i krenuo ka njima. ipak sam prešao most. bili su to cigani u svojim udžericama, slavili su nešto. bilo je hladno a oni su bacali u vatra karton i daske — grejali su se ložeći svoje kuće. dali su mi čudan duvan da pušim, čudno pića da pijem. govorili su mi: brate, i ako si ubio ovde te neće pronaći. odveli su me na mesto gde se izvlači pesak iz reke, brda i ravnice peska — njihova »planeta«. trčali smo, vikali. pitao sam šta slave, ništa — rekli su, živimo. mutilo mi se pred očima — stare ciganke sa lulama, deca sa cigarama, ciganka koja otvara karte, cigani koji piju, mlada ciganka me zajahuje na pesku... zovem se arif. niko me neće pronaći.

KOD VEČITOG GAZDE

Dušan Radak

•KOD VEČITOG GAZDE• SVI POŠTENO RADE

I
tako,
Selimir R.
krene u potragu za pticom.
(Kao kavez u potragu
za Kafkom.)
Milivoj N.
za Luksemburžanima.
(Kao H. Miler
prema mirnom danu.)
A ja krenem
prema
kraju puta.
(Kao Rembo prema
meti
Verlenovog besa.)
Svako na svoju stranu,
Nademo se,
iznenada.
U istoj kafani.
(Vi pomislite
•Kod zlatnog pluga•
kad ono •kod
večitog gazde•.)
Svud okolo
polumrak,
u nama teskoba.
Kao pred Strašnim sudom.
D. J. u okovima.

Piše pismo ocu.
(Ili
pesmu o Mili.)
Duša J. G.-a,
bori se
sa životom.
(Dok šapuće
stihove o Mileni.)
M. C. kao po kazni
piše izveštaj
o ćuranu.
(Ili, poslednji put
misl
na Sumatru.)
D. V. prilazi stolu
i kao u transu
ponavlja:
•Gazio sam u krvi
do kolena,
gazio sam u krvi
do kolena...•
Sedimo tako
prestravljeni.
U Selimirovom grlu stoje
i kavez,
i Kafka,
i ptica.
U Milivojevom
miran dan na Klišiju
i svi Lusemburžani
sveta.
U mom
Rembo,
meta,
sav Verlenov bes.
Selimir upita:
•Pa, dobro,
šta je ovo?•
I taman kad sam
pokušao da mu odgovorim:
•Ovo je kraj puta•,
Gazda
(prebrojavši pazar)
viknu
•Fajront!•
I na naše glave
spusti
giljotinu.
•Kod večitog gazde•,
bas
pošteno rade.

PAVIĆ PRE I POSLE •HAZARSKOG REČNIKA•

Iznenada
dođem na ideju
da za međunarodni broj
•Književne reči-
napišem pesmu
u kojoj se obračunavam
sa jednom književnom
redakcijom.
Paralelnu priču pronadem u priči
•Dvoboj• Milorada Pavića
Otrpilike,

Ari Dado

Pavić priprema večeru,
dok upravni odbor SKZ-a donosi
čudnu
i apsurdnu odluku da
pripremljeni rukopis
Pavićeve knjige
o Lukijanu Mušickom — ne objavi.
Napišem pesmu,
no pre nego što sam je poslao,
odlučim da obavestim Pavića
i upitam ga za savet.
Odem do fakulteta,
pronadem svog
bivšeg profesora
i ispričam mu.
Pavićev odgovor me zapanjio.
Nije me savetovao
ni da objavim,
a naročito ne da ne objavim
svoju antipesmu.
Zapravo,
o tome ništa nije rekao.
Sve vreme smo pričali o
nekim drugim stvarima.
Dok sam odlazio
Pavić je ipak rekao:
•Znate, kolega,
u toj priči nisam bio
važan ja,
nego Lukijan Mušicki•.
Istog trenutka sam odlučio da
odustanem.
I pogrešio.
Sada, više od decenije
nakon toga,
to pokušavam da
ispravim.

ZAŠTO NIKADA NISAM NAPISAO PESMU POSVEČENU TITU

Ne znam.
Verovatno se sve
dogodilo na dan
kada su nam u školi rekli da
Tito dolazi u Kikindu
i da odmah krenemo
da ga dočekamo.
Nastavnicima nisam imao
šta da zamerim,
radili su svoj, ponekad i
veoma lepi posao.
No, deca su tako mahnitno
pohitala da me je to
prenerazilo.
Dolazi Tito,
dolazi Tito,
čitao sam na tim
opasno nevinim licima.
Zastao sam
kraj spomenika
Jovanu Popoviću
i tu — ostao.
Ogromna crna limuzina
sa Titom je prošla,
ali, avaj,
stakla su bila zatamnjena,
niko ga nije video.
I dok smo se
vraćali kući
(nastava je time bila
završena),
ja sam pomalo likovao:
•Pa, dobro, nema veze,
važno je da su ga
videli
Jovan Popović
i Pinki koji je
poginuo•.

ŽELIM DA SE VRATIM

Najednom,
Veliki Berija
progna me iz
srpske
Atine.
•I nemoj da se ovamo
ikada vratiš•, kaže.
•Dobro — pomislim —
vratću se•.
Odem u Kikindu.
Tek što sam stigao,
sretne me
Berijin pomoćnik
i kaže: •Za tebe
ovde nema života.
Idi i ne vraćaj se•.
•Dobro, pomislim,
vratću se•.
Odem na neki skup.
Ljudi govore
u mikrofone.
•Šta je•, pitam,
•Miting•, kažu.
•Dobro, pomislim,
svida mi se•.
Ćujem, prvi put,
•Bože pravde•.
Velikog Berije, kažu,
nema više,
ni njegovog
pomoćnika.
Sad,
valjda,
mogu da se vratim.
Osim, ako pomoćnik
nema
zamenika,
ili zamenik
pomoćnika.